

МОЎНАЯ КАРЦІНА СВЕТУ Ў ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ З УСТАРЭЛЫМІ СЛОВАМІ

Беларуская мова багатая на фразеалагічныя звароты, якія вельмі ўпрыгожваюць гаворку, робяць яе выразнай, вобразнай. Чым багацей слоўнікавы запас, тым цікавей і ярчэй чалавек выказвае свае думкі.

Фразеалагізмы-адзін з найбагацейшых пластоў слоўнікавага складу беларускай мовы, які сучасныя хлопцы і дзяўчаты, на вялікі жаль, ведаюць вельмі мала. Але дарма, бо паходжанне фразеалагізмаў самым непасрэдным чынам звязана з гісторыяй краіны, яны злучаюць у сабе ўсё, чым запамінальна для нас мінулае народа.

Таму на пачатку нашага даследавання мы правялі з вучнямі 6-ых класаў анкетаваанне з мэтай выявіць узровень ведання беларускай лексікі ў дачыненні фразеалагізмаў і ўстарэлых слоў.

Вынікі нашага апытвання былі наступныя:

70% вучняў не ведаюць значэння фразеалагізмаў і ўстарэлых слоў, а 30% працэнтаў—толькі з большага.

Мэта даследавання: даследаваць, апісаць і сістэматызаваць лексіку пасіўнага складу-гістарызмы і архаізмы ў складзе фразеалагічных адзінак; скласці ілюстрацыйны тлумачальны слоўнік ўстарэлых слоў, якія ўваходзяць у склад фразеалагізмаў; распрацаваць інтэрактыўныя заданні ў праграме «LearningApps.org» на веданне значэння фразеалагізмаў з устарэлай лексікай.

Дасягненне пастаўленай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

– раскрыць гістарычнае значэнне лексікі пасіўнага складу (архаізмаў і гістарызмаў) як важнага паказчыка мовы;

– выявіць і апісаць лексіка-семантычныя асаблівасці гістарызмаў і архаізмаў як разрадаў устарэлых найменняў;

– зрабіць класіфікацыю ўстарэлых слоў паводле іх лінгвістычных і стылістычных асаблівасцей, якія ўваходзяць у склад фразеалагізмаў;

– правесці параўнальны аналіз архаізмаў і гістарызмаў у дачыненні да розных тэматычных груп з мэтай выяўлення актыўнасці іх ужывання ў беларускай мове;

– растлумачыць значэнне ўстарэлых слоў і прадставіць ілюстрацыйны тлумачальны слоўнік фразеалагізмаў, у складзе якіх ёсць устарэлыя словы.

Аб’ектам нашага даследавання з’яўляюцца ўстарэлыя словы ў складзе фразеалагізмаў.

Мы вылучаем наступную гіпотэзу: мы мяркуем, што фразеалагізмы з’яўляюцца важным фактарам фарміравання і развіцця беларускай мовы, паглыбляюць ўяўленне пра гісторыю і духоўнае жыццё народа, а многія ўстарэлыя словы актыўна выкарыстоўваюцца ў паўсядзённым жыцці.

У кожны перыяд развіцця мовы ў ёй існуюць словы, якія належаць да актыўнага слоўнікавага запasu, і словы, якія выйшлі з паўсядзёнага ўжывання і таму атрымалі архаічную афарбоўку.

Больш дакладнай і аб’ектыўнай з’яўляецца агульнапрынятая класіфікацыя ўстарэлых лексічных адзінак паводле семантыкі і суаднесенасці з аб’ектамі рэчаіснасці. Так, большасць даследчыкаў падзяляе ўвесь пласт устарэлай лексікі на дзве асноўныя катэгорыі:

Архаізмы	Гістарызмы
----------	------------

Такія словы складаюць лексіку пасіўнага запasu і прыводзяцца ў тлумачальных слоўніках з паметай устар., гэта значыць устарэлае. Таму менавіта словы з такой паметай і сталі **прадметам нашага даследавання.**

У выніку аналізу 130 фразеалагізмаў мы знайшлі 102 устарэлых слова, сярод якіх гэта 37 архаізмаў і 65 гістарызмаў.

Таму на наступным этапе нашай работы мы зрабілі **лексіка-семантычную класіфікацыю**, падзяліўшы ўстарэлыя словы на архаізмы і гістарызмы:

1. Назвы шматлікіх прадметаў і з’яў матэрыяльнай культуры і побыту беларусаў, старажытныя назвы адзення, галаўных убораў, абутку і іх частак.

2. Назвы іншых прадметаў, рэчаў і прыладаў.

3. Назвы прыладаў працы, працоўных працэсаў, назвы рэалій, звязаных з сельскагаспадарчай дзейнасцю селяніна.

4. Назвы даўнейшых музычных інструментаў або іх частак.

5. Назвы частак цела чалавека.

6. Назвы старажытных плямёнаў і іх прадстаўнікоў.

7. Назвы розных працоўных павіннасцей або іншых прымусовых абавязкаў, старадаўнія назвы прадпрыемстваў і арганізацый.

8. Назвы вайсковых аперацый і гістарычных з’яў, ваенных чыноў і званняў, старадаўняй зброі.

9. Назвы прадстаўнікоў розных саслоўяў, званняў, санаў, тытулаў, пасадаў.

10. Назвы адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак.

11. Назвы старадаўніх беларускіх мераў рознага парадку: даўнейшыя меры даўжыні, мерамі аб’ёму вадкіх і сыпкіх рэчываў, назвы адзінак масы (вагі), а таксама найменні грашовых адзінак розных часоў.

12. Назвы літар царкоўнаславянскай і старой рускай азбукі, літар грэчаскага алфавіта і пад..

13. Назвы, звязаныя з гісторыяй абрадаў і звычаяў рэлігійнага, культавага характару, назвы гульняў, прылад для іх, а таксама намінацыі ўдзельнікаў гульні.

Падводзячы вынікі гэтай класіфікацыі, трэба адзначыць, што найбольшая колькасць прадстаўленых гістарызмаў ахоплівае наступную тэматычную групу:

✓ Назвы мер даўжыні, адзінак масы, найменні грашовых адзінак розных часоў (15 адзінак);

А найбольшая колькасць прадстаўленых архаізмаў ахоплівае наступную тэматычную групу:

✓ Назвы іншых прадметаў, рэчаў і прыладаў (13 адзінак).

У выніку нашага даследавання, мы знайшлі 37 архаізмаў. Прааналізаваўшы іх, мы выявілі наступныя групы:

✓ Уласна лексічныя архаізмы:

Фразеалагізм	Устарэлае слова	Сінонім
Біць чалом	чалю	лоб
Жывот палажыць	жывот	жыццё

✓ Семантычныя архаізмы:

Фразеалагізм	Устарэлае значэнне	Сучаснае значэнне
Класці на алтар	Месца, на якое ўскладаліся ахвярапрынашэнні.	Усходняя частка царквы, дзе знаходзіцца прастол.
Коп’і ломяцца	Даўнейшая калючая або кідальная зброя.	Лёгкаатлетычны снарад

Лексіка-словаўтваральныя, лексіка-фанетычныя, граматычныя архаізмы ў нашым даследаванні мы не знайшлі.

Устарэлыя словы ў складзе беларускіх фразеалагізмаў адлюстроўваюць жыццё народа з розных бакоў. У ходзе нашага

даследавання кампанентаў фразеалагічных адзінак намі былі выяўлены 66 гістарызмаў разнастайных тэматычных груп.

Спынімся на некаторых з іх.

Сельская гаспадарка – асноўны занятак насельніцтва Беларусі са старажытных часоў. Таму мы сустрэлі такія назвы прылад працы: аралы, млён, кросны і іншыя.

Беларуская сістэма мер у розныя часы была прадстаўлена розным наборам адзінак для вымярэння, так і багатым комплексам лексічных адзінак для іх абазначэння. Намі былі выяўлены наступныя назвы: аршын, вярста, пядзь, сажань, шелег, гарц і іншыя.

Яркім здабыткам нацыянальнай культуры Беларусі з’яўляецца народнае адзенне. Апісанне побыту беларуса будзе няпоўным без такіх назваў адзення, як кафтан, сурдут, лапці, шыварат.

Калі вы думаеце, што нашы бабулі і дзядулі толькі працавалі і да пагулянак ім не было ніякай справы, то моцна памыляецеся. І гралі нашы продкі не толькі на вядомых нам гармоніках ды скрыпках. Катрынка, літаўры, валынка-назвы музычных інструментаў, якія былі выяўлены ў ходзе нашага даследавання.

Апісанне гістарычных падзей мінулага нашай краіны не можа абыйсціся без згадвання назваў старажытнай зброі, вайсковых аперацый і гістарычных з’яў, ваенных чыноў і званняў: абардаж, сакол, забрала, меч і іншыя.

Напрыканцы даследавання мы зрабілі вывады, што ўстарэлая лексіка з’яўляецца неацэнным скарбам моўнай спадчыны і дае нам шырокае ўяўленне пра лексічнае багацце беларускай мовы, паглыбляе ўяўленне пра гісторыю і духоўнае жыццё народа.

Аktуальнасць дадзенай тэмы мы бачым у папулярызацыі беларускай мовы як аднаго з паказчыкаў гістарычнага і культурнага мінулага нашага народа.

Тэарэтычная значнасць працы заключаецца ў тым, што вынікі праведзенага даследавання даюць нам шырокае ўяўленне пра лексічнае багацце беларускай мовы.

Матэрыялы і вынікі даследавання могуць знайсці прымяненне ў школьнай практыцы на ўроках беларускай мовы, гісторыі, на факультатыўных занятках па беларускай мове і літаратуры пры падрыхтоўцы да ЦТ і алімпіяды па беларускай мове, а таксама ў пазакласнай працы пры правядзенні мерапрыемстваў, прысвечаных беларускай культуры. У гэтым і заключаецца практычная значнасць гэтай працы.

У ходзе даследавання намі быў складзены ілюстрацыйны слоўнік фразеалагізмаў, якія мае у сваім складзе ўстарэлыя словы. У слоўніку прадстаўлены фразеалагізмы з іх тлумачэннем. А таксама вызначаны ўстарэлыя словы, што уваходзяць у склад гэтых фразеалагізмаў, растлумачаны іх від, лексічнае значэнне і дадзены іх малюнак.

Таксама мы распрацавалі інтэрактыўныя заданні ў праграме «LearningApps.org» на веданне значэння фразеалагізмаў з устарэлай лексікай, якія можна выканаць, адкрыўшы QR код.

ЛІТАРАТУРА

1. Баханькоў, А.Я. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
2. Струкава С. М. Слоўнік гістарызмаў і архаізмаў: па творах беларускай мастацкай літаратуры і публіцыстыкі / С. М. Струкава. – Мінск: Беларуская навука, 2007. – 656 с.
3. Шуба, П.П. Современный русский язык. Ч.1. Фонетика. Лексикология. Фразеология. – Мн., 1998.
4. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мн.:Беларуская Энцыклапедыя, 2004.
5. Сервис Learningapps.org инструкция по работе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://learningapps.org>. – Дата доступа: 24.02. 2021.

УДК 821.161.3-344

Навуч. Д. Краўцова

Навук. кір. А.Ю. Прымшыц, настаўнік беларускай мовы і літаратуры
(ДУА “Гімназія № 1 г. Віцебска імя Ж. І. Алфёрава”)

КРЫНІЦЫ ВОБРАЗАЎ СУЧАСНАГА БЕЛАРУСКАГА ХОРАРА

За апошнія пяць гадоў такі жанр, як хорар зрабіў гіганцкі скачок па папулярнасці сярод моладзі. Беларусы з задавальненнем чытаюць навелу У. Садоўскага “1813”, у свой час падзеяй стаў паказ “Масакры” А. Кудзіненкі, сёння моладзь усё больш цікавіцца вэб-